

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Bevezetés

E tanulmány a multikulturalizmus és az állampolgári jogok közötti kapcsolatot vizsgálja;² vajon a multikulturalizmus valóban szükséges komponense az állampolgárságnak, vajon ez pusztán jelentéktelen modorosság, vagy inkább a valódi egyenlőség megvalósulása előtt képez akadályt? A tanulmányban e kérdéseket két szinten – elméleti és tapasztalati – fogom vizsgálni, amely vizsgálat folyamán az integrációra mint értékre és folyamatra fogok koncentrálni olyan társadalmak kontextusokban, amelyek a nem-

ennek? Ráadásul az integráció ugyancsak elválaszthatatlan a jó társadalom definíciójától. Számos társadalomban az integráció értékke és elérendő céllá vált, ami persze magával hoz egy sor egyéb folyamatot, amiknek működésbe lépése az elérendő cél realizálása során törvényszerű.

Azzal, hogy az integrációt egy nagyobb elméleti és történeti keretbe helyezzük, képesek leszünk megjelölni az öt minden mástól megkülönböztető elemeket, és ezen elemek egymástól való függetlenségét és átalakulásait.

Danielle Juteau¹

Állampolgári jogok, integráció és multikulturalizmus

zeti lét különböző modelljeit példázzak. Teszem ezt azért, hogy rávilágíthassak azon vitákra, amelyek különböző társadalmi összefüggésekben a multikulturalizmust mint gyakorlatot, politikát, illetve ideológiát övezik.

Integráció a pluralista társadalmakban

Az integráció mint érték

Az integráció többjelentésű fogalom, amely egy összetett és különböző formákban jelentkező jelenséget takar. Rengeteg kérdés vetődik fel ezzel kapcsolatban: mik az integráció specifikus tulajdonságai; miben különböznek az integráció fogalmi és folyamatai más olyan kapcsolódó fogalmaktól és folyamatoktól, mint az adaptáció, az asszimiláció vagy az akkomodáció; hogyan lehet az integráció fogalmát operacionalizálni, illetve mik a határai

Integráció és egyenlőség

Az integráció – azon túl, hogy önmagában is érték – egyúttal magában foglalja az egyenlőség értéke felé irányuló elkötelezettséget és ennek alkalmazását is a közösség minden tagjára vonatkozóan – nemre, „fajra”, etnicitásra, nemzetiségre, vallásra, bevándorló státuszra stb. való tekintet nélkül.

Az integrációt felfoghatjuk egy asszociatív struktúra értelmében, amit társadalmi közösségnek (societal community) nevezünk. (Parsons, 1967) Ez utóbbi lényege tulajdonképpen egy irányadó rendben áll, ami az adott populáció közösségi életének megszervezését szolgálja. Ez az irányadó rend olyan értékeket és normákat foglal magába, amiket az adott társadalom kulturális rendszere legitimált; ez az irányadó rend olyan közösségekre alkalmazható, amelyeknek jól körvonalazott határai vannak, és egyértelműen elkülöníthetők azon kö-

zösségektől, amelyek nem tartoznak hozzájuk.

Az egyenlőség egy adott társadalomban való aktualizálását kettős folyamatként foghatjuk fel. A folyamat egyik fele horizontális természetű; ez foglalja magában az állampolgári státusz megszerzését és folyamatos kiterjesztését újabb populációkra (pl.: rab-szolgák, nők, vagyonnal nem rendelkezők, bevándorlók stb.); ez tulajdonképpen azt kívánja meg, hogy megtagadjuk az állampolgárság alapjául szolgáló különböző kizáró kritériumokat. A folyamat másik fele vertikális jellegű; ez már azt is megkívánja, hogy az egyenlőség értéként való tiszteletétől továbbhaladjunk a tényleges (de facto) egyenlőség megteremtéséhez – vagyis az állampolgárság három összetevőjének, a jogi, a politikai és a társadalmi (szociális) összetevők intézményesítéséhez. (Parsons, 1967)

Integráció és de facto egyenlőség

Az állampolgárság fejlődését történelmi perspektívában elsőként Marshall (1949) tanulmányozta. Az állampolgárság és az egyenlőség közti szoros összefüggést tárgyaló elemzése maradt – elő-előforduló gyenge pontjai ellenére – mind a mai napig az e területen folyó kutatások kiindulópontja. Az állampolgárság a jogok három típusát foglalja magába, amelyek közül mindegyik más és más évszázadban lépett az intézményesültség fokára. Az ún. szabadságjogok (a jogok első nemzedéke – *a ford.*) a XVIII. század végén nyertek megfogalmazást, és olyan jogokat sorolunk ebbe a kategóriába, mint a személyes szabadság, a szólásszabadság, a vallásszabadság, a szabad tulajdonlás és szerződés-kötés joga, valamint az igazságosság-hoz való jog (értsd: törvény előtti egyenlőség). Ezen jogokkal elsősorban a törvényszékek intézménye társítható. A politikai jogok köre (második generáció – *a ford.*) a XIX. században lett el-

ismerve; ide soroljuk az olyan jogokat, mint a politikai hatalommal felruházott testületek munkájában való részvétel joga (hivatalviselés), illetve az ezen testületek tagjainak kiválasztásában való közreműködés joga (választójog). A leginkább társítható intézmények ez esetben a parlament és a kormány (ill. a közigazgatás különböző szintjei). Végül, a XX. században került sor a szociális jogok (harmadik generáció – *a ford.*) intézményesülésére. E jogok érvényesülését szolgálják például az olyan rendelkezések, amelyek a társadalmi egyenlőség (a társadalmi helyzet egyenlősége nem azonos a jövedelmek egyenlőségével) biztosítását kívánják szolgálni. Ilyenek többek között az oktatás demokratizálása vagy az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés egyenlő feltételeinek megteremtése. Marshall – röviden – azt a következtetést vonja le, hogy az állampolgárság három komponensének, különös tekintettel a szociális komponensre, intézményesülése részben hozzájárult a társadalmi osztály-hovatartozásokon alapuló egyenlőtlenségek megszűnéséhez, illetve enyhüléséhez.

Marshall útörő munkájából kiindulva Parsons (1967) azon folyamatokat kezdte tanulmányozni, amelyek az egyenlőség értékének aktualizálásához vezettek az Egyesült Államokban. Ezen folyamat első lépcsőfokának tekinthetjük a társadalom azon erkölcsi elkötelezettségét, hogy a társadalom tekintetel legyen minden egyes tagjára, és hogy az állampolgárság intézményesülése inkább társító (asszociatív), mint elkülönítő („aszkríptív”) alapokon történjen. Ám egy ilyen irányú elkötelezettség – legyen az bármilyen őszinte – önmagában nem elég a lényegi (tényleges, de facto) egyenlőség biztosításához. Valójában rengeteg tényező befolyásolja (segíti, katalizálja vagy gátolja, késlelteti) az állampolgárság három összetevőjének intézményesülését.

Az állampolgárság jogi komponense (egyenlő elbírálás, illetve megítélés jogi fórumok előtt – kapcsolódva az állampolgári jogok első generációjához – *a ford.*) összefüggésben áll azon értékrend alkalmazásával, amely az adott társadalmi kontextusban működik (Parsons, 1967:430). A közösség tagjai rendelkeznek olyan alapvető jogokkal, mint a szólás- és vallásszabadság vagy éppen a törvény előtti egyenlőség. A törvényhozás és az ítélkezés (bírói hatalom – *a ford.*) folyamatai arra szolgálnak, hogy – kodifikálván és alkalmazván őket – megerősítsék ezen jogokat. Az állam-

77
KÉK

polgárság politikai komponense ezen jogok érvényre juttatását segíti elő. Ezen politikai komponens abban áll, hogy biztosítja a politikai folyamatokban való részvétel lehetőségét, ami – többek között – magában foglalja a szavazáshoz való jogot, illetve a döntéshozás befolyásolásának jogát. A politikai és jogi komponensek megléte azonban csak szükséges, de nem elégséges feltétele az egyenlőségnek. Ugyanis mindkét komponensnek csak annyiban van értelme, amennyiben minden társadalmi csoport rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek szükségesek ahhoz, hogy szerepeiket érdemlegesen betölthessék, ami viszont megkívánja az esélyegyenlőség megteremtését. A szociális (társadalmi) komponens pedig olyan értékek meglétét teszi szükségessé, mint a társadalmi erőforrásokhoz való egyenlő esélyű hozzájutás és a diszkrimináció „hiánya”. A jóléti állam által fogantatosított intézkedéseket pont a

szociális jogok elismerése legitimálja. Ezen intézkedések között olyanok vannak, mint a mindenki számára biztosított egészségügyi ellátás, a nyugdíjrendszer, a foglalkoztatási alapok, az ingyenes oktatás stb. Amint azt majd a következőkből látni fogjuk, a szociális jogok a közelmúltban fontos változásokon mentek át.

Integráció és bevonás („inklúzió”)

Észak-amerikai kontextusban az integráció egyúttal inklúziót is jelent. Az állampolgárság három összetevőjé-

a vizsgálódás középpontjába. Ez a fel-fogás magában hordozza a pluralizmus érték-ként és fenntartandó állapotként való elfogadását. A strukturális vagy társadalmi pluralizmus egy olyan társadalmi szerkezetet feltételez, amelynek egyik fő jellemzője az intézményi megkettőződés és a társadalmi szerkezet egészének egymással párhuzamos, rokonítható, egymást nem kiegészítő jellegű részegységekre való szétválása. (van den Berghe, 1967: 270) Kanadában például tíz tartományi kormány működik, két hivatalosan elismert nyelvet beszélnek és négyszerezett az iskolahálózat, amit Québecben még a külön katolikus és protestáns iskolai tanácsok révén is tovább differenciálnak. (Prolux, 1993) A kulturális pluralizmus, amely vagy együtt jár a strukturális pluralizmussal, vagy nem, az egymástól elkülönülő kulturális csoportok pusztá jelenlétéből fakad.

Míg a strukturális pluralizmus alapulhat más, a kulturális különbözőségektől eltérő tényezőknél (pl.: szegregáció, apartheid), addig a kulturális pluralizmusnak gyakran velejárója a strukturális pluralizmus, vagy legalábbis az erre irányuló igény (vehetjük példának Kanadát). A helyzetet tovább bonyolítja, hogy néhány kulturális és strukturális értelemben plurális társadalom híján van a normatív pluralizmusnak. Ez utóbbi jelenségre szomorú példa a közelmúltbeli etnikai tisztogatás Bosznia-Hercegovinában. A pluralizmus – formáit, szintjeit fontosságát stb. tekintve – sokrétű marad, és továbbra is viták, tárgyalások, konfliktusok egész sorának fogja még gyökerét képezni. A következőkben olyan specifikus kérdéseket vizsgálunk meg, amelyeket két, gyakran egymással összeegyeztethetetlennek tűnő idea (a normatív pluralizmus és az egalitarizmus) vet fel: a normatív pluralizmus iránti elkötelezettség megléte olyan társadalmakban, ahol

hasonlóan alapvető értékek számít az egalitarizmus is.

Pluralista integráció: az állampolgárság és a nemzeti lét különböző modelljei

Az utóbbi néhány évben igen megnövekedett az állampolgárság kérdéssel foglalkozó művek száma, amelyek többnyire kétfelé orientálódtak: az egyik csoport az állampolgárság és a jö-léti állam közötti szoros kapcsolatban látja a lényegét, míg a másik inkább az identitás és a nemzet közötti összefüggéseket vizsgálja behatóbban. Az írásmunkák elsősorban az állampolgársággal járó jogok kiterjesztését, illetve körének bővítését, valamint ennek határait, gátjait, „ellenzékét” vizsgálják. A horizontális kiterjesztés tulajdonképpen a társadalmi közösség határvonala-inak újradefiniálását, következtetésképpen az állampolgársághoz kötődő jogok alkalmazásának korábban ebből kizárt csoportokra való kiterjesztését jelenti. A vertikális bővítés ezzel szemben az állampolgárok státuszát közvetlenebbül érintő szociális jogoknak – különös tekintettel a kollektív jogokra, a javak újraelosztását érintő rendelkezésekre és az identitások elismerésére – az újradefiniálását takarja.

a) Az állampolgárságot szabályozó törvények típusai

Az ezen részben vizsgálandó horizontális kiterjesztés két fázison ment át. Kezdetben olyan küzdelmekről volt szó, amiket olyan lakossági csoportok indítottak az állampolgárságért, mint az USA-ban élő afro-amerikaiak vagy számos nyugati demokrácia nőtagjai. Ekkor folytak viták a bevándorlók-nak, illetve azok gyermekeinek biztosítandó jogokról, amely viták különböző országokban más és más eredménnyel zárultak.

Megfigyelhetjük, hogy az állampolgárságot szabályozó törvények összhangban állnak a társadalom és a nemzeti lét domináns modelljeivel.

78

KÉK

nek intézményesülése ugyanis a kulturális pluralizmus elmosása, az egészet alkotó részpopulációk asszimilációja nélkül megy végbe. Ebben a kontextusban az egyenlőség inkább szorosan összekapcsolódik a pluralizmussal, semmint hogy ellenében hatna. Fontos megjegyezni, hogy az olyan értékeket, mint az integráció, a demokrácia, az egyenlőség és a pluralizmus, sosem nézhetjük önmagukban, a többitől elkülönítve. Mindig is viták középpontjában fognak maradni, és csak hosszas megbeszélések és elnyúló konfliktusok árán fognak diadal-maskodni.

A pluralizmusnak több egymásra kölcsönösen ható dimenziója van: az ideológiai (vagy normatív), a strukturális és a kulturális (Schermerhorn, 1970; van den Berghe, 1967). A normatív pluralizmus azon felfogásra utal, amely a különböző etnikai-nemzetiségi csoportok egymás közötti kapcsolatainak alapvető céljait helyezi

(Schnapper, 1991) Az állampolgárság modelljeivel és a velük együtt járó jogokkal és kötelességekkel kapcsolatban mélyrehatóbb elemzés található néhány korábbi munkámban.

Ezekben megmutatom, hogy a nemzet a történelem terméke. Ennek fényében a különböző nemzetek, mint – mondjuk – a francia, a német, az amerikai vagy a kanadai, különböző „pályáivék” termékei; ennek megfelelően különböző elképzeléseket fejlesztettek ki olyan alapvető kérdésekről, mint például, hogy mik voltak, hogy mik most, és hogy mik akarnak lenni, vagy mikké kéne lenniük. Eből egyenesen következik, hogy szerepfelfogásaik, terveik „személyes” közösségi történetben gyökereznek, amelyből kizárólag őket jellemző ideológiák, politikák, gyakorlatok nőnek ki. A nemzeti ideológiák alapján véve vagy „organicista” (organikus) vagy territoriális (területi) elven nyugszanak, de különbséget tehetünk köztük a bennük érvényre jutó pluralista modellek különböző típusai (multikulturális, interkulturális, transzkulturális stb.) alapján is. Ezen a ponton ezeket kell megvizsgálunk.

Az európai szakirodalomban általánosan megfigyelhető egy tendencia, aminek képviselői bináris keretek közt gondolkodnak a nemzetről: az „ősiségen” alapuló nemzetet az állampolgárok nemzetével állítják szembe. (Juteau-McAndrew, 1992) Az egyik oldalon van tehát a nemzet, amely a vérségi kötelékek által definiálja magát, míg a másik oldalon az, amelyik a területiségen, illetve politikatörténeti ismérvek alapján teszi ugyanezt. Az első ideáltípust, illetve megközelítést tehát nevezhetjük „organicistának”, míg a másodikat nevezhetjük akár „voluntarisztikusnak” is; az elsőre lehet példa Németország, a másodikkra Franciaország.

Mindkét fent említett megközelítés hordoz magában problémákat. Ha a nemzetiséget a közös ősökre alapozzuk – mint ahogy ez a jus sanguinis esetében történik – akkor ezzel tulajdonképpen azon folyamatokat álcáz-

zuk, amelyek az etnicitás társadalmi kitermeléséért felelősek; ez a biológiai aspektusokat helyezi a középpontba, ami ennek következtében szükségszerűen alapvető kulturális és politikai kérdéssé válik, és – példánkban – kizár a körből minden nem német génállománnyal rendelkező egyént.

Franciaország ezzel szemben az „államisági” (statist) modellhez áll közelebb, hisz a területiséget, a jus solit hangsúlyozza. Azonban – mint ahogy erre már fentebb utaltunk – ez a koncepció sem problémamentes; először is, az állampolgársághoz való hozzáférés itt is korlátozott: nem minden francia területen született személy számít francia nemzetiségűnek; másodsor, ahhoz, hogy valaki megkapja a francia állampolgárságot, elég magas fokú asszimiláción kell átesnie. Röviden fogalmazhatunk úgy, hogy Franciaországban az állampolgárság a francia kultúra birtoklásával kapcsolható össze. Vagyis bár a franciák elkülönítik a biológiai szférát a politikaitól, ezzel szemben viszont a politikai identitást egyenlővé teszik a kulturálissal. Egy példa: Dominique Schnapper a következőket írja *La France de l'intégration* című, 1991-ben megjelent könyvében: „On est français par la pratique d'une langue, par l'apprentissage d'une culture, par la volonté de participer à la vie économique et politique”.

Tulajdonképpen a dolgok nem is olyan egyszerűek, mint ahogy azt a fenti bináris felosztás sugallja. Először: minden egyes modell hordoz önmagában egy kicsit mind az organicista, mind pedig a voluntarisztikus megközelítésből egyaránt. Ahogy arra A. D. Smith (1986) is emlékeztet minket, mind a territoriális, mind az etnikai modellben képviseltetik egy-egy jellegzetes tulajdonság a másiktól: „Különböző időpontokban megvizsgálva a kérdést egy adott nemzetben is változó arányban érvényesül az etnikai, illetve a territoriális komponens”.

Másodsor: létezik még legalább egy modell, amelyik a másik kettőtől teljesen különálló, azokkal teljesen egyenrangú, és amelyik elsősorban a telepes társadalmakra (settler societies) jellemző; ilyenek Ausztrália, Kanada és az Egyesült Államok pluralista modelljei. A territorialitáshoz (területiséghez) kapcsolódó jogok teljes mértékben érvényesülnek, ami megnyilvánul abban, hogy az illető állam területén történő születés esetén automatikusan jár az állampolgárság; ráadásul az állampolgárság aránylag könnyen megszerezhető az újonnan érkező idegenek részéről is. A politi-

kai közösség és a közös eredet „szükségszerű” összekapcsolódása nem történik meg; ráadásul az állampolgárság megszerzése még a teljes kulturális asszimilációt sem igényli. A többszörös (összetett) kulturális identitás gond nélkül létezhet párhuzamosan az egységes nemzeti identitással; sőt, alkalmanként éppen ez a nemzeti identitás esszenciája. Sokan vélik úgy, hogy ez a pluralista modell talán az első posztmodern nemzeti modell. Azonban – minden különbözőség ellenére, a másik kettőhöz hasonlóan – ez a modell is hordoz magában mind organicista, mind voluntarisztikus, mind pedig asszimilacionista trendeket, amelyek szoros kölcsönhatásban állnak egymással a domináns orientáción belül.

Kanada és Québec – más nemzetekhez hasonlóan – különböző történelmi „pályáivék” termékei; ennek köszönhető az, hogy egymástól eltérő elképzeléseik vannak arról, mik ők, mik voltak, és mi felé törekcsenek.

Mint ahogy azt már említettük általánosságban, az ő felfogásaik, terveik is egy közös történelemben gyökereznek, amelybe bele kell értenünk más közösségekkel való kapcsolataikat is, és ami specifikus gyakorlatok, politikák, ideológiaiak megszületéséhez vezetett. Ennek tudható be az is, hogy Francia Kanada „organicista” és Angol Kanada „államisági” modelljétől eljutottunk egy, a másikhoz „kölcsonösen hasonló” pluralista modell adaptációjához.

Az egyenlőség értékét végül elfogadták, és belevették a jogok és szabadságok 1982-es Kanadai és a Québeci Kartájába. A kanadai állampolgárság

jár mindazoknak, akik kanadai földön születtek (elhajlás a jus soli [right du sol] felé), és egyszerűen megszerzhető a bevándorlók részéről is. Minden kanadai – minimális kivétellel – rendelkezik az alapvető emberi és politikai jogokkal. Rendelkezések születtek a szociális jogok minél szélesebb körű kiterjesztésének elősegítésére is (ingyenes és kötelező oktatás, egészségbiztosítás, munkanélküli segély – hogy csak néhányat említsünk). Persze ez még messze nem jelenti automatikusan az eredmények egyenlőségét is. A foglalkoztatottsághoz való jog területén tett meglehetősen élénk erőfeszítések ellenére a gazdasági recesszió – hasonlóan egyéb más térségekhez – itt is aláásta a jóléti állam politikai törekvéseit.

b) Az állampolgári jogokra ható befolysok

Alaposabban meg kell vizsgálnunk a fent leírt modellek, az állampolgárság

megszerzéseinek feltételei és körülményei, valamint az állampolgársággal együtt járó jogok közötti kapcsolatot. Ha így teszünk, ki fog tűnni például, hogy bizonyos szempontokból a német modell az ún. „institucionális dominációhoz” áll a legközelebb anynyiban, hogy az állampolgárságot – a vérségi kötelékeknek tulajdonított fontosságnak megfelelően – egy korlátozott számú ember számára tartja fenn. Ezzel szemben Franciaország a maga részéről elismeri a letelepedéshez való jogot és sokkal nyitottabban kezeli a nemzetiséghez való tartozás kérdését – jöllehet az asszimilacionista modellhez való ragaszkodás esetükben előidézi a politikai és a kulturális identitás közti egyenlőségét. Ez egyszerűbben fogalmazva azt jelenti, hogy az állampolgárság elnyerésének előfeltétele a domináns közösségbe való beilleszkedés. (Kaplan, 1991) A pluralista modellel elsősorban az olyan telepes társadalmaknál találkozhatunk, mint amilyen az Egyesült Államoké, Kanadáé vagy Ausztráliáé; esetükben az állampolgárság alapja a jus soli, illetve a „politikai” szándék (értsd: a betelepülni kívánó „hozzátartozási” szándéka – *a ford.*), és megszerzése nem igényel asszimilációt.

Pluralista integráció és kisebbségi jogok

Az állampolgárság jogi és politikai komponenseinek intézményesülése pluralista kontextusban sajátos problémákba ütközik, ami különösen igaz a szerkezeti pluralizmust nézve. Miképp lehet aktualizálni és garantálni a sokféle különálló közösség vallási, oktatási, nyelvi és egyéb alapvető jogait?

A kisebbségek állampolgári jogainak védelme gyakran kulturális vagy területi autonómia formájában valósul meg. Az előbbi egyénekhez (perszonális), az utóbbi területekhez (territoriális) kötődő alapokon nyugszik. (Es-

man, 1972) Az utóbbi esetet példázza Kanada és Québec kapcsolata; a területi autonómia szintje és fontossága viták kimeríthetetlen forrását képezi – különös tekintettel a kijelölt területi egységen élő kisebbségek jogositványaira. A helyzetet tovább bonyolítja ráadásul, hogy a szerkezeti pluralizmus nemcsak makrostruktúrákban aktualizálódik, mint amilyen például egy föderális államszervezet, hanem olyan jelenségekben is, mint a felekezeti alapokon létrejövő párhuzamos iskolarendszerek.

Integráció és szociális jogok

A szociális jogok vertikális bővítése heves ellentéteket gerjesztett. Az egyenlőség értékének aktualizációja szükségszerűen felveti az ennek realizálásához, tényleges viszonyokká való transzformálásához szükséges rendelkezések meghozatalának problémáját. A de facto egyenlőség megköveteli a formálisan megfogalmazott jogoktól a ténylegesen érvényesülő jogokig való eljutást. (Hall–Held, 1990) Ebben az értelemben nem beszélhetünk már esélyegyenlőségről – ehelyett már az eredmények, a kimenetel (output) egyenlőségéről kell, hogy beszéljünk. (Dahrendorf, 1984; Turner, 1986) E helyütt gondolnunk kell a rendszerszerű diszkrimináció elleni küzdelemre – különös tekintettel annak szerepére a foglalkoztatáshoz kapcsolódó méltányossági programok szervezésében. Míg azonban abban lát szolag általános egyetértésre jutottak a szakértők, hogy az outputok egyenlősége nem egyezhet meg csupán az esélyek egyenlőségével, (Bell, 1975) addig a kívánatos output elérésének eszközeire vonatkozólag már korántsem ilyen nagyfokú a konszenzus. Vajon a kollektív jogok ellentétesek az univerzalizmus értékével vagy éppen hogy az ennek eléréséhez szükséges eszközöknek tekinthetők?

Ráadásul a nyolcvanas évek folyamán olyan más politikai orientációk is felerősödtek, amelyek a megelőző orien-

táció irányvonalával szöges ellentétben álltak – ilyen volt a reaganizmus és a thatcherizmus. Ezek az orientációk előfutárai voltak azon „ellenirányzatoknak”, amelyek megkérdőjelezték a jóléti államnak létjogosultságát és intézkedéseinek értékét annak dacára, hogy sokan ezeket elengedhetetlennek tartották a szociális jogok aktualizálódásához. (Giddens, 1982; Hall–Held, 1990; King–Waldron)

Végezetül az állampolgársághoz kapcsolódó szociális jogok intézményesítése szükségszerűen további akadályokba ütközik a pluralista keretek között, amely akadályok közül a legfontosabb és legösszetettebb az, amit Taylor (1992) az egyenlő elismerés politikájának nevezett; ezt értelmezhetjük a kulturális egyenértékűség (politikai) elismeréseként vagy a különböző kultúrák egyenértékűségét elismerő politikaként. Vajon miben állhat ez ma, és vajon mi válhat még ebből?

Szociokulturális integráció

Jelenleg számos társadalomban két általános érték és két politikai orientáció létezik egyidejűleg, amelyek mindegyike az egyetemes egyenlőség eszméjéből vezeti le önmagát – ez az egymás mellett létezés azonban természetesen korántsem mentes a nehézségektől. Az emberi lények méltóságának egyenlő voltát hirdető elv, amely a XVIII. század végén született, egyszerre lett forrása egy univerzalista orientációnak, amelynek lényegét minden egyes állampolgár méltóságának és a jogok egyenlőségének elve képezte; és egy partikularista orientációnak, amelynek alapját az identitás modern fogalma és a sajátosságok elismerésére irányuló követelés adta. Taylor (1992) meglátása szerint a Rousseau és Herder által megfogalmazott autenticitás eszményének öröksége lett annak az eszmének kiindulópontja, amely morális jelentőséget tulajdonít annak a képességnek, hogy meg tudjuk hallani a belső hangokat, és oda tudunk figyelni rájuk.

Az identitás belülről fakad, és belső dialógusok határozzák meg; az elismerés politikája ezen belülről fakadó autenticitás eszményén alapszik. A jelen eszmefuttatás Taylor elemzését tekinti hivatkozási alapnak.

Mindkét fentebb vázolt modellt az egyenlő megbecsülés fogalmára épül (minden egyes állampolgárnak kijár, hogy a többi állampolgárral egyenlő mértékben tiszteljék). Az első modell a különbségekre való tekintet nélküli egyenlő bánásmódot követel, míg a második azt követeli, hogy a partikularizmust ne csak elismerjék, hanem védjék is meg. Ezen két álláspont szüntelenül ellentétben van egymással; annál is inkább így van ez, mivel az univerzalista orientációt (vagyis az egyenlő emberi méltóság politikájának különbségeket figyelembe nem vevő álláspontját) tipikusan hegemon (felsőbbbségi) kulturális csoportok képviselik. Következésképpen – ezen álláspont érvényesülésének esetében – kizárólag a kulturális kisebbségek kényszerülnek arra, hogy tőlük idegen formákat fogadjanak el és vegyenek fel, amit nyilvánvalóan tekinthetünk diszkriminatívnak és valami olyannak, ami a másodrendű állampolgár státuszába taszítja őket. Így – az emberi méltóság egyenlőségének elvéhez folyamodva – nyilvánvaló, hogy a partikularizmus és a kulturális és nemzeti „non-homogenizáció” tekinthető indokoltabbnak. Az ilyen követelések hasonló konfliktusoknak adnak teret, mint amelyeket a különböző forrásre-disztribúcióra irányuló követelések indukáltak. Ekképp az egyenlőség értékének aktualizációja a szociális jogok intézményesülését igényli, amelyek maguk is újra- meg újradefiniálódnak a különböző sajátos keretek között.

A partikularizmus elismertetésére irányuló követelések számos különböző formát öltenek. Mindazonáltal nem minden liberális tendencia gátolja meg a partikularizmusok létezését.

(Taylor, 1992:61ff) Bizonyos társadalmak, amelyek kényesek a közösségi célokra és a legalapvetőbb értékekre, hajlamosak relative nagy fontosságot tulajdonítani egyrészt meghatározott jogok egységes bánásmóddal szembeni megvédésének, másrészt a kulturális túlélés lehetővé tételének. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a kulturális különbségeket az összes jogszabály alkalmazásánál figyelembe kéne venni (gondoljunk például a habeas corpusra!).

Taylor emlékeztet minket arra is, hogy a liberalizmus nem szolgáltat olyan semleges terepet, amely lehetővé tenné

az összes kultúra egymás melletti, párhuzamos létezését. A liberalizmus „harcos” hitvallása – még nyitottabb formáinak esetében is – bizonyos határokat állít fel ennek a párhuzamos létezésnek. Míg bizonyos fokú variabilitás elfogadható a Karták alkalmazásakor annak érdekében, hogy az eltérő kulturális kontextusok is számításba eshessenek, ugyanezen kérdés gyilkosságra való felbujtás (a Rushdie-ügy) és megcsonkítás esetén egyszerűen felvethetetlen.

Ráadásul az előzőkön felül még további, jóval összetettebb tényezőket is számba kell vennünk. Többé már nem arról van szó, hogy megengedjük-e bizonyos kultúrák bizonyos határokon belüli létezését: a jogok egyenlősége a kultúrák egyenértékűségének vélelmezését követeli meg tőlünk. A mások „feletteskedésének” kitett csoportok, melyeknek értékei korábban megvetés, lenézés – de legalábbis semmibe-vevés – tárgyai voltak, mindig is hangzottak ezen elvet felszabadítási

küzdemeik folyamán. De még ennél is többről van szó: az összes létező kultúra egyenértékűségének felismeréséről és elismeréséről. Taylor érvel a kultúrák egyenértékűségének a látatlanban és hiteltelen módon történő megítélésével szemben, ehelyett ő az összehasonlító jellegű kulturális analízis módszerét javasolja. Ez utóbbi arra készíti minket, hogy változtassuk meg korábbi nézőpontjainkat és szélesítsük ki látókörünket; ily módon az „ítéletmondások” artikulációja során egy korábitól eltérő értékelési keretben tudunk mozogni.

Nézetünk szerint ezen paraméterek szükségesek a kérdéskör tárgyalásá-

gok aktualizációját és ezen jogok törvényi, jogi és politikai összetevőinek institucionalizációját.

Az integráció, az egyenlőség és a pluralizmus valamilyen formája iránti tisztelet legitim értékek, amik körül széleskörű egyetértés alakult ki számos liberális-demokratikus társadalomban. Mindamellett e konszenzus mögött konfliktusok, nézeteltérések és egy kisebb fokú megosztottság is megbújik: a pluralizmusnak melyik formáját, pontosan mely szociális jogokat, mely elosztó rendelkezéseket, mely politikai törekvéseket is kellene elfogadni és támogatni?

A szociális jogok és a szociokulturális integráció aktualizációja a leghevesebb összekülönbözéseknek is teret nyithat. Sok ember szemében a különböző újraelosztó (pl.: foglalkoztatási méltányosság) vagy a bizonyos közösségek továbblétezésének biztosítását megcélzó (pl.: a québeci nyelvpolitikai döntések) intézkedések foganatosítása az univerzalizmus és a jogegyenlőség elvének megsértését jelenti. Ezenfelül ott van még a kulturális és a strukturális pluralizmus közötti kapcsolat kérdése. Másképp fogalmazva: a kulturális pluralizmus fenntartása, megőrzése milyen mértékben követeli meg az intézményi pluralizmus egyes formáinak elismerését, mik a határok?

Ezekre a kérdésekre sosem fogunk tudni tökéletes választ adni; ezen kérdések mindig is az állandóan változó értékekkel és célokkal jellemezhető társadalmak közti és azokon belüli küzdelmek gócpontjai lesznek, olyan küzdelmek gócpontjai, amelyek rendre megváltoztatják a „kívánatos állapot” definícióját és a sajátos értékek és célok eléréséhez szükséges eszközök listáját.

Amennyiben az egyenlőség aktualizációjáról úgy beszélünk, mint ami a bevándorlókat és az etnikumokat „normál” „nem bevándorlókká” és „nem etnikumokká” teszi, akkor az egyenlőség aktualizációja még számos cso-

port szemszögéből messze áll a valós állapottól. A rasszizmus és a fajvédó politika kitartása és konoksága továbbra is problémát jelent. Mi több, a pluralizmus elismerése vitákat gerjeszt artikulációjának lehetséges modalitásairól, arról, hogy a jelenleg különböző szektorokban különböző formákban létező szerkezeti pluralizmusnak, intézményi alkalmazkodásnak vagy egyfajta interkulturális képzésnek („tréningnek”) kéne teret adni.

Ezen fejtegetések lezárásaképp fontosnak tűnik valamiféle „jelzőfény” „meggyújtása”, amely alkalmas lehet a jövőbeni viták, tárgyalások és történések kanalizálására. Először is hadd emlékeztessenek mindenkit arra a tényre, hogy a migráció tipikusan olyan jelenség, amelynek kiváltó okai rendszerint túlmutatnak a kormányok hatáskörén és cselekvőképességén, következőképpen a bevándorlói és – főleg – a menekült státuszért folyamodó egyének mindenképpen, a különböző intézkedésektől függetlenül továbbra is áramlani fognak a legkülönfélébb irányokból. Az ő integrációjuk mindenképp megköveteli az állampolgárság három összetevőjének és a velük együtt járó jogoknak és kötelességeknek az intézményesítését. Ez mindkét fél részéről alkalmazkodást tesz szükségessé. Ezt alapul véve a bevándorlóknak meg kell kísérelniük egy új, a sajátjuktól eltérő társadalomban betöltendő szerepnek való megfelelést, alá kell vetniük magukat a szükséges tanulási folyamatnak, és – a többi állampolgárhoz hasonlóan – el kell fogadniuk a befogadó országban érvényes szabályokat. A másik részről viszont a befogadó közösségnek kötelessége olyan mechanizmusokat biztosítani, amelyek révén lehetővé válik az újonnan érkező idegenek funkcionális kultúraátvétele (acculturation), gazdasági értelemben vett túlélése. A pluralista modellek azáltal is elősegítik (facilitálják) a bevándorlók integrációját, hogy elutasítják azt a víziót, amely a politikai közösség megalapítását a nemzeti homogenitáshoz és az

82
KÉK

hoz egy olyan társadalomban, amely ragaszkodik a pluralizmushoz és a interkulturalizmushoz. Ezek után még a jogok intézményesülésének, különböző aspektusainak azonosítása következhet ahhoz, hogy alaposabban megvizsgálhassuk a jogok elismerésének formáit a liberalizmus által rajzolt határokon belül. Az igazi kérdés valójában inkább az egyetemes minták sajátosságokat figyelembe vevő alkalmazása, mintsem a csoportok közti végletes különbségek felismerése. Ezen a ponton kezdődik a politikusok munkája, ami gyakran igényli, hogy egymással összeegyeztethetetlen eszmények között kelljen dönteni.

Záró megjegyzések: a bevonás (inklúzió) mint társadalmi cél

Röviden: az integráció igényli az egyenlőség értékének realizációját, ami pedig igényli az állampolgári jo-

etnikai értelemben vett tisztasághoz, makulátlan-sághoz, „telivériséghez” köti. A történelem igazolta azt az álláspontot, hogy etnikai-nemzetiségi konfliktusokat egyértelműen a heterogenitás elutasítása, nem pedig annak elfogadása élezte ki.

Messze nem állíthatjuk, hogy a pluralizmus önmagában megvalósítja önmagát, de azt biztosra vehetjük, hogy bizonyos tényezők segítik ezt a folyamatot; ilyenek többek között a következők: az emberi méltóság elismerése, az alapvető állampolgári jogok három generációjának különbségtétel nélkül való alkalmazása, olyan mechanizmusok kifejlesztése, melyek elősegítik az outputok egyenlőségének megvalósulását, illetve egy olyan gondolkodásmód elterjedése, amely szembenállónak tekint magát a rasszizmus eszméivel (rasszizmuson értjük azokat a nézete- ket, amelyek szerint a viselkedésmó- dot és a társadalomban elfoglalt státu- szt első helyen és leginkább az etnikai hovatartozás határozza meg).

Végezetül szükséges tovább gondol- kozni az állampolgársághoz kötődő jogokon és ezek változásain az idők folyamán. (Brubaker, 1989) A külön- böző irányzatokról – fundamentalista és multikulturalista, az állam „szemé- lyes” jogai, a nyitott versus a zárt hoz- záférés, állampolgárok és a társadalom állampolgársággal nem rendelkező tagjainak megkülönböztetése – mesz- sze nem állíthatjuk, hogy a köztük lé- vő eltérések elmosódtak. Amit viszont biztosan állíthatunk, az az, hogy ezen kérdések globális kontextusban to- vábbra is relevánsak, és hogy a popu- lációk mozgása korántsem állt meg.

(Holndonner Róbert László fordítása)

IRODALOM

- Bauer, O.: *La question des nationalités et la social-démocratie*. Guérin Littérature et Paris: Etudes et Documentation Internationales; Montréal, 1987.
- Bell, D.: „Ethnicity and Social Change” dans *Ethnicity – Theory and Experience*; In: N. Glazer et D. P. Moynihan (eds); Harvard University Press; Cambridge, 1975.
- Brubaker, W. R.: *Immigration and the Politics of Citizenship in Europe and North America*; University Press of America; London, 1989.
- Dahrendorf, R.: „Citizenship and Beyond: The Social Dynamics of an Idea” dans *Social Research*
- Esman, M. J.: *The Management of Communal Conflict*; kézirat (1972)
- Giddens, A.: „Class Division, Class Conflict and Citizenship Rights” dans *Profiles and Critiques in Social Theory*; University of California; Berkeley, 1982.
- Hall, S. & Held, D.: „Citizens and Citizen- ship” dans *New Times*; Laurence & Wishart; London, 1990.
- Juteau, D.: „L'Etat et les minorités: de l'im- migration aux communautés culturelles”. *Minorités et Etat*; Guillaume, P. et Pelletier, R., Lacroix, J.-M., Zylberberg, J. (eds); Centre d'études canadiennes de la Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine, Laboratoire d'études poli- tiques et administratives de l'Université Laval, PUBUL; Québec, 1986.
- Juteau, D. & McAndrew, M.: „Projet na- tional, immigration et intégration dans un Québec souverain” dans *Sociologie et sociétés* – vol. XXIV, no. 2; Québec, 1992.
- Juteau-Lee, D.: „La production de l'ethni- cité ou la part du réel dans l'idéal” dans *Sociologie et sociétés* – vol. XV, no. 2; Québec, 1983.
- Kaplan, W.: *Citizenship Legislation – A Comparative Study of France, Ger- many, Switzerland, the United King- dom, the United States, and Australia*; Multiculturalism and Citizenship Canada (1991)
- King, D. & Waldron, J.: „Citizenship, So- cial Citizenship and the Defence of

Welfare Provision” dans *British Journal of Political Science* – vol. XVIII.

- Leca, J.: „La citoyenneté entre la nation et la société civile” dans *Citoyenneté et nationalité: perspectives en France et au Québec*; Colas, D., Emeri, C., Zyl- berberg, J. (eds); PUF; Paris, 1991.
- Marshall, T. H.: „Citizenship and Social Class” dans *Class, Citizenship, and So- cial Development*; Doubleday; New York, 1965 (1949).20
- Nordlinger, E.: *Conflict Regulation in Di- vided Societies*; Harvard University – Center of International Affairs;
- Parsons, T.: *Sociological Theory and Mo- dern Society*; Free Press, New York, 1967.
- Proulx, J.-P.: „Le pluralisme religieux dans l'école québécoise: bilan analytique et critique” dans *Repères*; Faculté des Sci- ences de l'Education, Université de Montréal; 1993.
- Schermerhorn, R. A.: *Comparative Ethnic Relations*; Random House; New York, 1970.
- Schnapper, D.: *La France de l'intégration – Sociologie de la nation en 1990*, Gal- limard; Paris, 1991.
- Smith, A. D.: *The Ethnic Origins of Na- tions*; Blackwell; Oxford and Cambrid- ge, 1986.
- Taylor, C.: *Multiculturalism and „The Po- litics of Recognition”*; Princeton Uni- versity Press; Princeton, New-Jersey, 1992.
- Turner, B.: „Individualism and Citizen- ship” dans *Citizenship and Capitalism*, Allan & Unwin; London, 1986.
- Van den Berghe, P. L.: „Pluralisme social et culturel”. *Cahiers internationaux de sociologie* vol. XLIII.

JEGYZETEK

- 1 Danielle Juteau, az Etnikai Tanulmá- nyok Központjának (Centre for Ethnic Studies) igazgatója és a Montreali Egyetem (Université Montréal) Etnikai Kapcsolatok Tanszékének (Chair in Ethnic Relations) vezetője.
- 2 Szeretnék köszönetet mondani Lucie Bernier-nek, aki egyetemünk Szocioló- gia Tanszékének végzett diákja, és aki együttműködött velem e tanulmány egy korábbi változatának elkészítésében.